# Socialutskottets betänkande

# 1983/84:8

## om kost och hälsa

### Motionsyrkanden

I motion 1982/83:1310 av Maj Britt Theorin m. fl. (s) hemställs att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna att inrättandet av ett centralt statligt organ för kostrådgivning bör övervägas.

I motion 1982/83:1829 av Stina Gustavsson m. fl. (c) hemställs att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad som anförts i motionen beträffande behovet av ett samhälleligt handlingsprogram för kostrådgivning och utveckling av dietisternas funktion inom och utom sjukvården.

I motion 1982/83:1839 av Börje Stensson (fp) hemställs att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen sägs om vikten av att ett vetenskapligt råd startas, vari livsmedelsverket och socialstyrelsen ingår.

### Allmän bakgrund

*H-nämndens verksamhet m. m.*

Under 1940-talet startade dåvarande medicinalstyrelsen hälsovårdsupplysning i mer organiserade former. I första hand gällde informationen veneriska sjukdomar, tbc-profylax och tandhälsovård. År 1958 tillkom hälsovårdsupplysningsdelegationen (HVUD) inom styrelsen. Delegationen ersattes år 1973 av socialstyrelsens nämnd för hälsoupplysning (h-nämnden). Nämndens verksamhet, som upphörde 1981, finansierades över ett särskilt anslag för hälsovårdsupplysning.

H-nämnden hade till uppgift att planera, leda och samordna socialstyrelsens hälsoupplysningsverksamhet samt att verka för regional och lokal verksamhet på detta område. Nämnden hade 11 ledamöter som representerade socialstyrelsen, livsmedelsverket, landstingskommunerna, kommunerna, skolväsendet, den medicinska forskningen, ideella organisationer och massmedia. Nämnden skulle uppmärksamt följa utvecklingen inom hälso- och sjukvården så att hälsoupplysning i första hand skulle kunna bedrivas inom de områden, som från samhällets synpunkter ansågs som de viktigaste. Denna h-nämndens centrala hälsoupplysningsverksamhet kompletterades av en regional verksamhet knuten till landstingen. Samordningen av hälsoupplysningsverksamheten på länsplanet skedde i regel inom speciella kommittéer med företrädare för landstingen, kommunerna och länsläkaror-

ganisationerna. Några landsting hade knutit sitt hälsoupplysningsansvar direkt till sjukvårdsstyrelsen.

Hälsoupplysningen inriktades främst på kost och motion, tandhälsovård, bekämpning av beroendeframkallande medel, mödra- och barnhälsovård, mentalhygien samt förebyggande av smittsamma sjukdomar. Hälsoupplysningen spreds i stor utsträckning genom tryckt material, genom filmer och liknande hjälpmedel. Kurser, konferenser och utställningar arrangerades i stor omfattning. Samverkan skedde ofta med massmedia via radio, TV och tidningar.

Den upplysningsverksamhet om kost och motion som h-nämnden bedrev startades med målsättningen att den sedan länge pågående utvecklingen mot försämrade kost- och motionsvanor skulle brytas. Aktiviteten beräknades behöva en lång tid för att få effekt, i första hand en tioårsperiod. För upplysningsverksamheten fanns en särskild ledningsgrupp, i vilken ingick bl. a. företrädare för socialstyrelsen, skolöverstyrelsen, livsmedelsverket, konsumentverket, Svenska kommunförbundet, Landstingsförbundet, Sveriges industriförbund, Lantbrukarnas riksförbund (LRF), TCO, LO, Kooperativa förbundet (KF) samt idrottsrörelsen. Vidare var till aktiviteten knutna olika expert-, projekt- och referensgrupper, bl. a. den s. k. MEK-gruppen (socialstyrelsens medicinska expertgrupp för kost och motion).

MEK-gruppen tillsattes i maj 1969 med uppgift att utarbeta basmaterial till socialstyrelsens då planerade aktivitet "Kost och motion". Materialet skulle utgöra underlag för aktiviteter att förbättra kost- och motionssituationen i Sverige. Tanken var att MEK-gruppen skulle fungera under hela aktiviteten samt i fortsättningen ha till uppgift att arbeta fram ytterligare material i både kost- och motionsfrågor. Beträffande utarbetat kunskapsmaterial kan nämnas Kost och motion (Socialstyrelsen redovisar 1971:19) och Kost och fysisk aktivitet i barnaåldern (Socialstyrelsen redovisar 1973:33) samt skriften Kost och motion (1975).

Som redogjorts för i det föregående hade h-nämnden till uppgift att planera, leda och samordna socialstyrelsens hälsoupplysningsverksamhet samt verka för regional och lokal verksamhet på området. I praktiken anförtroddes emellertid nämnden betydligt mer begränsade uppgifter inom huvudsakligen tre områden, nämligen kost och motion, beroendeframkallande medel samt sex och samlevnad. Med anledning härav kom krav att framställas på att socialstyrelsens hälsoupplysning framdeles borde ges ett betydligt vidare innehåll, varvid hälsoupplysningens roll som en del av hälso- och sjukvårdspolitiken borde komma till klarare uttryck. Man kom därvid fram till att verksamheten borde utgöra en integrerad del av socialstyrelsens myndighetsfunktion och att verksamhetens innehåll och inriktning borde utformas av verksledningen och ytterst av verkstyrelsen. Konstruktionen med h-nämnd och undergrupper föreslogs därför att upphöra.

I enlighet med ett vid 1979/80 års riksmöte fattat beslut (SoU 1979/80:45, rskr 386) med anledning av proposition 1979/80:6 om socialstyrelsens

uppgifter och organisation upphörde h-nämndens verksamhet 1981. H-nämndens kansli ombildades till en byrå inom socialstyrelsen (byrån för hälsoupplysning). Som skäl för denna förändring anfördes sammanfattningsvis i propositionen (s. 78 och 79) att hälsoupplysningen primärt borde vara en uppgift för sjukvårdshuvudmännen och att upplysningsarbetet i första hand borde ske genom de organisatoriska resurser som sjukvårdshuvudmännen förfogar över. Det framhölls att kommunerna också hade viktiga funktioner bl. a. när det gäller fysisk aktivitet. Det ansågs vidare att socialstyrelsens uppgifter borde vara att på grundval av styrelsens verksamhet samt nationella och internationella rön om hälsorisker och hälsobefrämjande åtgärder prioritera viktiga områden för hälsoupplysningsarbetet och förse huvudmännen med underlag för deras hälsoupplysning. Socialstyrelsen skulle vidare stimulera huvudmännens upplysningsverksamhet och verka för att innehållet uppfyller sakliga krav. Detta kunde ske, framhölls det, genom det material styrelsen tillhandahåller men också t. ex. genom inledande rikskampanjer, som följs upp av huvudmännen. Styrelsen borde också svara för en samlad uppföljning av hälsoupplysningens omfattning och inriktning samt medverka till att insatser på området i görlig mån utvärderas.

Genom den nya *hälso- och sjukvårdslagen (1982:763)*, som trädde i kraft den 1 januari 1983, har sjukvårdshuvudmännen fått ett vidgat ansvar för befolkningens hälsa. De åläggs, förutom att erbjuda sjukvård, att förebygga ohälsa hos befolkningen (1 §). Det påpekades i propositionen (prop. 1981/82:97) bl. a. att hälsoupplysning främst bör vara en uppgift för primärvården och att hälsoupplysning borde kunna integreras i aktiviteter av typen friskvård. Dit hör enligt vad som framhålls i propositionen bl. a. upplysning om lämplig kost. Föredragande statsrådet pekade även på de frivilliga organisationernas betydelse när det gällde hälsoupplysning och uttalade att de frivilliga organisationernas arbete inom den förebyggande verksamheten är av utomordentligt stort värde. Beträffande statens roll i hälsoupplysningen anfördes bl. a. (s. 38):

I likhet med HSU anser jag att staten även i fortsättningen bör ha en kompletterande och samordnande roll när det gäller hälsoupplysningen i landet. Staten – och därvid i första hand socialstyrelsen – har att inom området medverka i kunskapsförmedlingen till bl. a. andra berörda samhällssektorer, såsom skola, arbetsmarknad och massmedia (press, radio och TV). Socialstyrelsen har därjämte enligt propositionen 1979/80:6 att ge underlag till landstingskommunerna samt bistå och stödja dem i deras informations- och hälsoupplysningsverksamhet.

Som redogjorts för ovan (s. 1) har h-nämndens verksamhet upphört 1981 och nämndens kansli ombildats till en byrå inom socialstyrelsen (byrån för hälsoupplysning). Den hälsoupplysningsverksamhet som nu bedrivs är främst inriktad på olika strategiska insatser av skilda slag, såsom att hos bl. a. sjukvårdshuvudmännen initiera hälsoupplysning inom olika områden och ge stöd till påbörjad verksamhet. Det anses framför allt angeläget att initiera

hälsoupplysning inom olika samhällssektorer och att satsa på utvecklingsarbete. Stöd och stimulans till sjukvårdshuvudmännen har därvid hög prioritet, liksom tillhandahållande av aktuella kunskapsunderlag. Innehållsmässigt koncentreras verksamheten f. n. till abortförebyggande insatser och tobaksupplysning. Att på olika sätt föra ut och visa på möjliga tillämpningar av de reviderade kostrekommendationer som beräknas ligga färdiga under 1984 betraktas också som en angelägen uppgift. De reviderade kostrekommendationerna skall därefter genom insatser till olika nyckelgrupper föras vidare. Eftersom allmänhetens intresse för frågor som rör kost och hälsa de senaste åren ökat markant anser styrelsen att det är angeläget att nu också kunna nå ut direkt till allmänheten med saklig upplysning i dessa frågor.

*Utredningar m. m.*

*Socialdepartementets sjukvårdsdelegation (S 1966:39)* avgav hösten 1980 inom ramen för projektet om "Hälso- och sjukvård inför 90-talet" (HS 90) bl. a. en kunskapssammanställning om hälsorisker (SOU 1981:1). I anslutning till frågan om kost, motion och hälsa anförde delegationen i fråga om behovet av övergripande samhällssyn bl. a. följande (s. 270 och 271).

Bristen på en övergripande samhällssyn och samordning av åtgärder från samhällets sida är hinder för snabbt förbättrade kost- och motionsvanor. Tillräckligt politiskt intresse saknas för att skapa förutsättningar för bättre kostvanor. Däremot har motionsområdet – om man häri inbegriper idrott och friluftsliv – varit betydligt mer intressant. Detta innebär emellertid inte att möjligheterna till enkel vardagsmotion för alla är tillfredsställande.

Ett flertal myndigheter har ansvarsområden som rör livsmedel. De överlappar delvis varandra och kan ha motstridiga strävanden, då de i vissa fall företräder olika samhällsintressen. Några exempel:

- livsmedelsverket är normerande och kontrollerande myndighet med bl. a. inriktning på livsmedlens tjänlighet
- konsumentverket/KO företräder konsumenternas intressen och svarar för ekonomiska och praktiska aspekter på kost, ej näringsaspekter
- socialstyrelsen svarar för upplysning om kost (och motion) som betingelser för hälsan
- statens pris- och kartellnämnd utövar priskontroll etc.
- jordbruksnämnden sysslar med försörjningsfrågorna och kostnadsfördelning mellan producenter, stat och konsumenter.

Livsmedelspolitiken beaktar hälsoaspekter främst med avseende på livsmedlens tjänlighet från toxikologisk och hygienisk synpunkt. Livsmedelslagen omfattar även lokaler, utrustning och personal. Beträffande livsmedlens tjänlighet och kosthållets sammansättning från *näringsfysiologisk synpunkt* finns dock endast rekommendationer. T. ex. för storhushåll finns rekommendationer om näringsinnehållet per energienhet. Några föreskrifter om hantering av livsmedel så att t. ex. näringsämnena bevaras förekommer inte.

Livsmedelspolitiken måste ta hänsyn till flera olika aspekter: konsumentpolitiska, beredskapsmässiga, sysselsättnings- och regionalpolitiska. Starka

intressegrupper kräver inflytande.

Ett exempel på intressekonflikter är sockerpolitiken: Sockerkonsumtionen bör av hälsoskäl minskas. En minskning skulle bl. a. leda till väsentliga kostnadsbesparingar främst inom tandhälsovården. Samtidigt för vi en nationell sockerpolitik som vanligen innebär subventioner till svensk sockerbetsodling. En stor del av denna sockerproduktion bedrivs inom områden med goda alternativa odlingsmöjligheter. Det är angeläget att klarlägga möjligheterna att förena hälsopolitiska och jordbrukspolitiska mål.

Ytterligare exempel på bristande överensstämmelse mellan olika myndigheters åtgärder är socialstyrelsens rekommendationer om kostens näringsinnehåll och den styrning av konsumtionen som sker via jordbruksregleringen. Medan subventionerna har verkat för en högre köttproduktion är kostrekommendationerna inriktade på en högre grönsaks- och spannmålskonsumtion. Även här föreligger en intressekonflikt där de ekonomiska, jordbrukspolitiska intressena väger tyngre än de hälsopolitiska.

Genom beslut våren 1982 har riksdagen bl. a. biträtt regeringens förslag rörande bl. a. vissa övergripande prioriteringar inom forskningen. Därvid har livsmedelsforskningen fastställts som ett högt prioriterat forskningsområde (prop. 1981/82:106, UbU 1981/82:37, JoU 1981/82:40, rskr 1981/82:397 och 399). Mot bakgrund härav har *utredningen (Jo 1982:08) om översyn av livsmedelsforskning m. m.* tillsatts. Utredningen skall enligt sina direktiv (Dir. 1982:73) utreda forskning och forskarutbildning på livsmedelsområdet, innefattande bl. a. området näringslära. Utredningen behandlar f. n. frågorna om finansiering och prioritering av olika områden av livsmedelsforskningen inkl. den medicinska näringsläran. Utredningen behandlar också frågan om forskningsansvar, där olika alternativ övervägs för näringsforskning och för andra delar av livsmedelsforskningen. Enligt vad utskottet erfarit kommer förslag vad gäller behov av forskning, forskningsinriktning, finansiering och resursfördelning att läggas fram hösten 1983.

*Livsmedelspolitiska kommittén (Jo 1983:01)* har uppdraget att utreda utformningen av en livsmedelspolitik. Även hälsoaspekterna skall därvid tas upp. I utredningsdirektiven (Dir. 1982:103) anförs i sistnämnda hänseende följande (s. 5 och 6).

Förutom de ekonomiska sambanden mellan livsmedelskedjans olika delar har vi alltmer blivit uppmärksammade på den roll som födan har för vår hälsa. Konsumenterna bör givetvis ha tillgång till från närings- och hälsosynpunkt tillfredsställande livsmedel till rimliga priser men de bör också fritt kunna välja dessa livsmedel efter tycke och smak.

Inom de olika delarna av livsmedelskedjan används i ökad utsträckning kemikalier av olika slag i form av handelsgödsel och bekämpningsmedel i jordbruket samt tillsatser i fodermedel och livsmedel. Denna utveckling har bl. a. lett till ökad avkastning och effektivitet inom jordbruket och livsmedelsindustrin samt underlättat distributionen av livsmedel. Samtidigt har denna utveckling medfört en oro hos många konsumenter för hälsorisker. För att begränsa riskerna för konsumenterna har åtgärder vidtagits, bl. a. i form av en livsmedelslagstiftning som möjliggör en kontroll av våra livsmedel.

– – –

Av vad jag nu har redovisat framgår att jordbruksnäringen är grunden för den största delen av vårt lands livsmedelsförsörjning. Förädlingen av råvaran och distributionen av färdiga livsmedel är viktiga led i självförsörjningen. Ett ökat internationellt beroende gör sig gällande inom livsmedelsindustrin. Denna omständighet påverkar vår livsmedelsförsörjning och dess sårbarhet. En ytterligare faktor av betydelse för ett vidgat livsmedelspolitiskt perspektiv är den ökande medvetenheten om betydelsen av att konsumenterna får tillgång till livsmedel som främjar folkhälsan. Det finns således flera skäl för en samlad livsmedelspolitisk utredning. För detta ändamål bör en särskild kommitté tillkallas.

Sedan några år finns *beredningen för livsmedels- och näringsfrågor (Jo 1978:A)* som är knuten till jordbruksdepartementet. I beredningen diskuteras frågor som berör hela livsmedels- och näringsområdet. Beredningen har bl. a. diskuterat frågan om kost- och hälsoinformation.

*Interpellation*

Statsrådet Gertrud Sigurdsen besvarade den 7 mars i år en interpellation av Karin Nordlander (vpk) angående kostinformation m. m. Hon anförde därefter en redogörelse för de olika ansvariga myndigheternas uppgifter på området – följande.

En särskild referensgrupp som tillsatts av socialstyrelsen och livsmedelsverket håller f. n. på med en översyn av rekommendationer bl. a. mot bakgrund av de nya forskningsrön som kommit fram om samband mellan kosten och vissa sjukdomar.

Verken överväger f. n. att inrätta en permanent rådgivande expertgrupp i kost- och näringsfrågor med obundna vetenskapliga företrädare.

I frågor som rör produkternas kvalitet, märkning m. m. har socialstyrelsen också ett fortlöpande samråd med livsmedelsverket och konsumentverket samt livsmedelsindustrin m. fl.

Socialstyrelsen anordnar ofta konferenser i olika frågor som berör hälsoupplysning. Socialstyrelsen har också gett ut en sammanfattning av kunskapsläget om kost och cancer i serien H-rapport.

Sedan några år finns en särskild beredning för livsmedels- och näringsfrågor som är knuten till jordbruksdepartementet. I beredningen diskuteras frågor som berör hela livsmedels- och näringsområdet. Vidare har chefen för jordbruksdepartementet med regeringens bemyndigande nyligen tillsatt en kommitté med uppgift att utreda utformningen av en livsmedelspolitik. Kommittén skall bl. a. beakta frågor som rör åtgärder för att förbättra folkhälsan.

Av vad jag har sagt framgår att såväl regeringen som de ansvariga ämbetsverken ägnar stor uppmärksamhet åt kostfrågor. För egen del anser jag att det ur hälsosynpunkt är utomordentligt viktigt att konsumenterna får en allsidig och objektiv kostinformation.

**Motionerna**

I *motion 1982/83:1310 av Maj Britt Theorin m. fl. (s)* hemställs att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna att inrättandet av ett centralt statligt organ för kostrådgivning under senaste åren bör övervägas. Motionärerna framhåller bl. a. att intresset för kostfrågor under de senaste åren ökat starkt bland allmänheten och att detta till stor del är en följd av nya forskningsresultat som pekat på ett starkt samband mellan felaktiga kostvanor och uppkomsten av cancersjukdom. Bröstcancer och tjocktarmscancer utgör två vanligt förekommande cancerformer som i speciellt hög grad tycks vara relaterade till kostvanorna. Samhället är emellertid enligt motionärerna i många avseenden dåligt rustat för att på ett adekvat sätt kunna ge allmänheten fasta råd avseende konsumtion av livsmedel. En modell för att åstadkomma en bättre avvägd kostrådgivning med högre grad av kontinuitet vore att inrätta ett centralt kostråd sammansatt av kostkunniga forskare i landet. Ett sådant kostråd måste enligt motionärerna vara sammansatt av experter som i stor utsträckning rekryteras från forskningsinstitutioner vid de medicinska fakulteterna i landet. Motionärerna framhåller vidare att ett fristående centralt kostråd kontinuerligt bör bevaka forskningsfronten inom det näringsfysiologiska området och på ett adekvat sätt förmedla dessa kunskaper till allmänheten. Det är väsentligt att kostrådets verksamhet får en mycket stark forskningsanknytning. Det är enligt motionärerna vidare uppenbart att kraftiga stimulansåtgärder krävs för att det inom rimlig tid skall vara möjligt att bygga upp en sådan kvalificerad medicinsk näringsforskning i landet att den nationella näringsexpertisen skall ha en möjlighet att svara mot samhällets allt större krav på aktuell, välunderbyggd och balanserad information och rådgivning i kostfrågor. En modell som förefaller rimlig att pröva är enligt motionärerna att inrätta en ny statlig fond för medicinsk näringsforskning. En sådan fond skulle samtidigt kunna utgöra en bas för det av motionärerna föreslagna centrala kostrådet. En väg skulle, framhåller motionärerna, kunna vara att den statliga näringsforskningsfonden finansieras enligt samma principer som arbetarskyddsfonden. Överfört till livsmedelssidan skulle detta innebära att en del av mervärdeskatten på mat används till att bygga upp näringsforskningsfonden. Motionärerna anför vidare att det centrala kostrådet bör ha kopplingar till socialstyrelsen, livsmedelsverket och konsumentverket och att det också är väsentligt att andra kostintresserade än enbart den medicinska expertisen blir representerade i kostrådet. Ett lekmannainflytande i rådet skulle enligt motionärerna utgöra en väg att uppnå en bättre utformad och målinriktad kostinformation till allmänheten.

I *motion 1982/83:1829 av Stina Gustavsson m. fl. (c)* hemställs att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad som anförts i motionen beträffande behovet av ett samhälleligt handlingsprogram för kostrådgivning och utveckling av dietisternas funktion inom och utom

sjukvården. Motionärerna anför att kostens betydelse för hälsan i dag är väl känd och att kostrådgivning under många år har varit av central betydelse vid behandling och rehabilitering av exempelvis diabetes och njursjukdomar. Under senare år har också många samband blivit kända mellan kost och flera av våra vanligaste folksjukdomar, såsom hjärt- och kärlsjukdomar samt cancer. Motionärerna pekar vidare på att den nya hälso- och sjukvårdslagen betonar nödvändigheten att arbeta förebyggande såväl inom som utom sjukvården. Kostrådgivningen är här av oerhörd central betydelse särskilt mot bakgrund av att de vetenskapliga erfarenheterna mellan kost och hälsa utvecklats starkt under senare år. Mot denna bakgrund finns enligt motionärerna anledning att utveckla ett handlingsprogram för kostrådgivning, utveckling av dietisternas funktion inom och utom sjukvården och av att i den förebyggande hälsovården ta bättre vara på de vetenskapliga erfarenheterna av olika samband mellan kost och hälsa.

I *motion 1982/83:1839 av Börje Stensson (fp)* hemställs att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen sägs om vikten av att ett vetenskapligt råd startas, vari livsmedelsverket och socialstyrelsen ingår. Motionären anför bl. a. att livsmedelsverket och socialstyrelsen bör starta ett vetenskapligt råd med uppgift att samla in uppgifter om kosten. Ett vetenskapligt kostråd skulle också kunna bringa viss ordning i den förvirrade kostdebatten. Rådet bör vidare samla in vetenskaplig kunskap och nya rön som livsmedelsindustrin och massmedia kan ha nytta av. Det vetenskapliga rådet bör arbeta som den numera nedlagda MEK-gruppen gjorde. Det kan enligt motionären inte finnas någon tvekan om att det föreslagna rådet kan ha en viktig uppgift att fylla.

**Remissyttranden**

Socialstyrelsen, statens livsmedelsverk, konsumentverket, Landstingsförbundet, Svenska läkaresällskapet och universitets- och högskoleämbetet (UHÄ) har yttrat sig över motionerna. UHÄ har bifogat yttranden från karolinska institutet och universiteten i Uppsala, Lund, Göteborg, Umeå och Linköping.

*Socialstyrelsen* konstaterar att intresset för kostfrågor ökat starkt hos allmänheten och hos massmedierna samt att kostens betydelse för hälsan blir alltmer uppenbar. Styrelsen instämmer i uppfattningen att resurserna för human näringsforskning är blygsamma i förhållande till vad som satsas på forskning på andra områden inom miljömedicinen. Den näringsforskning som i dag förekommer är enligt styrelsen i stor utsträckning s. k. uppdragsforskning för livsmedelsindustrin eller sker inom denna. Detta betyder att det i första hand är producenternas behov som tillgodoses, varför risk föreligger för att den nödvändiga grundforskningen eftersätts. Socialstyrelsen anser vidare att ökade resurser måste tillföras den humana näringsforskningen. Detta torde delvis kunna ske genom en omfördelning av nu

tillgängliga forskningsresurser. En sådan omfördelning motverkas dock enligt styrelsen av svårigheter för den humana näringsläran att göra sig gällande i bl. a. forskningsråden, där intressebevakningen från traditionellt etablerade områden är mycket stark. Styrelsen finner därför starka skäl tala för att det inrättas en fristående fond för näringsforskning. Härigenom blir det bl. a. möjligt att stimulera forskning och underlätta forskarrekrytering. Den nya fonden kan enligt styrelsen lämpligen finansieras genom avgifter från livsmedelssektorn på samma sätt som arbetarskyddsfonden finansieras av arbetsgivaravgifter.

Med anledning av att kunskaperna om sambandet mellan kost och hälsa ständigt förbättras har socialstyrelsen beslutat att tillsammans med livsmedelsverket se över den s. k. MEK-gruppens rekommendationer, som senast reviderades 1978. Styrelsen har tillsatt en referensgrupp för ändamålet. Gruppen består till större delen av tidigare MEK-ledamöter. Även andra experter har knutits till gruppen. Rekommendationerna beräknas kunna presenteras i början av år 1984. En viktig effekt av översynen kommer enligt styrelsen att bli ett vetenskapligt säkrare underlag för de givna rekommendationerna, liksom en fördjupning av dessa. Gruppens funktion motsvarar i stort sett den tidigare MEK-gruppens.

Styrelsen framhåller vidare i sitt remissvar att det står helt klart att styrelsen på längre sikt har behov av en permanent expertgrupp för kost, eventuellt också motion. Socialstyrelsen har ett stort ansvar att ta fram kunskapsunderlag när det gäller förebyggande och hälsofrämjande åtgärder. Styrelsen måste därför fortlöpande följa utvecklingen, samla in och sprida fakta och kunskaper och svara för utvecklingen av bl. a. kostupplysning. Socialstyrelsen och livsmedelsverket utreder därför f. n. behovet av ett vetenskapligt expertråd för kost- och näringsfrågor. Socialstyrelsen framhåller vidare att den förfogar över ett omfattande kontaktnät och en struktur för spridning av kostupplysning på olika nivåer och i olika sammanhang. Inte minst betydelsefulla är de kontakter som sker med huvudmännen för utbildning och undervisning. Även hälso- och sjukvården och socialtjänsten är viktiga kanaler för kostupplysning.

Styrelsen avser att under kommande budgetår i samråd med sjukvårdshuvudmännen utarbeta allmänna råd för vägledning om kosten inom hälso- och sjukvården. I detta sammanhang är det enligt styrelsen naturligt att också diskutera dietistfunktionen.

*Statens livsmedelsverk* anför bl. a. att det, sedan MEK-gruppen avskaffades 1981, saknats ett officiellt vetenskapligt råd angående kostrådgivning. Livsmedelsverket och socialstyrelsen har därför kommit överens om att bilda ett nytt råd motsvarande MEK-gruppen. Sannolikt kommer dock det nya rådet att få en något annorlunda sammansättning, arbetsordning och direktiv. F. n. arbetar representanter från de båda verken med att planera en sådan expertgrupp. Därvid diskuteras bl. a. om ytterligare myndigheter,

exempelvis jordbruksnämnden och konsumentverket, likaledes skall ha ansvar för expertgruppen. Livsmedelsverket räknar med att den nya expertgruppen kommer att utses och börja fungera under budgetåret 1983/84. Enligt livsmedelsverkets mening kommer expertgruppen att täcka behovet av rådgivning på detta område.

Livsmedelsverket pekar vidare bl. a. på att den nyligen tillsatta livsmedelspolitiska kommittén grundligt kommer att behandla sambandet kost och hälsa samt att det inom utredningen tillsatts en speciell grupp med uppdrag att studera just dessa frågor. Det kan enligt livsmedelsverket finnas anledning för den livsmedelspolitiska expertgruppen att även ta upp frågan om ett centralt organ för kostrådgivning.

När det gäller frågan om inrättandet av en fond för livsmedels- och näringsfysiologisk forskning framhåller livsmedelsverket bl. a. att det f. n. pågår en utredning om livsmedelsforskningen i Sverige, som behandlar bl. a. forskningens kvalitet och omfattning. Enligt livsmedelsverkets mening kommer livsmedelsforskningen att främjas om en särskild fond eller forskningsnämnd bildades. En sådan kan i princip vara fristående men administrativt knuten till livsmedelsverket på samma sätt som naturvårdsverkets forskningsfond är knuten till detta verk. När det gäller finansieringen av en särskild livsmedelsfond förutsätter livsmedelsverket att detta frågekomplex tas upp av bl. a. dels den pågående utredningen om differentierad mervärdeskatt, dels den nämnda utredningen om livsmedelsforskning.

Livsmedelsverket framhåller vidare bl. a. att det är angeläget att information om riktig kost integreras i det regionala friskvårdsarbetet. Denna verksamhet administreras på olika sätt i olika landsting med en varierande kvalitet som följd. Det finns här anledning att understryka behovet av kvalificerad personal både regionalt och lokalt. Två personalkategorier är här av speciellt intresse: nutritionister och dietister. Nutritionister har en akademisk utbildning i förebyggande hälsovård. Denna utbildning gör dem väl lämpade för insatser i den förebyggande hälsovården. Utbildningen av terapeutiska dietister är mer kliniskt inriktad och gör denna personalkategori framför allt lämpad i det hälsovårdsarbete som bedrivs inom primärvården. Dietisternas uppgift kan således i första hand bli att ge individuella kostråd till redan sjuka personer medan nutritionisterna planerar kostverksamheten för gruppen av friska individer.

*Konsumentverket* anför bl. a. att det finns anledning för samhället att satsa på forskning och upplysning inom kostområdet. Inom den förebyggande hälsovården måste kostupplysningen anses ha en central betydelse. Enligt konsumentverkets mening finns det behov av ett statligt vetenskapligt råd med uppgift att sammanställa resultat från den näringsfysiologiska forskningen. Både allmänhet, vidareinformatörer och livsmedelsindustri behöver sakkunniga rekommendationer angående kostens sammansättning samt

aktuell och tillförlitlig information om nya rön inom området. Rådet bör vidare ha till uppgift att initiera forskningen. Enligt verkets mening bör rådet vara sammansatt av forskningsrepresentanter och representanter med erfarenhet av praktiskt arbete på området. Hälsokoströrelsen bör också beredas plats. Konsumentverket anser dock att resultatet av livsmedelsverkets och socialstyrelsens diskussioner om inrättandet av en ny medicinsk rådgivande expertgrupp för kost- och näringsfrågor bör avvaktas innan ett eventuellt nytt kostråd inrättas.

Konsumentverket anser vidare att det på kost/närings- och livsmedelsområdet behövs omfattande forskningsinsatser på ett flertal punkter, t. ex. kartläggning av olika befolkningsgruppers livsmedelskonsumtion och matvanor, undersökningar rörande sambandet mellan kostvanor och sjukdomsförekomst, utveckling av metodik för kostvaneundersökningar. Verket anser vidare att de medel som i dag ställs till förfogande för sådan forskning är otillräckliga, varför näringsfysiologisk forskning och forskning inom angränsande områden bör ges ökade resurser bl. a. för att ge möjlighet till långsiktiga projekt.

*Landstingsförbundet* anför att den nya hälso- och sjukvårdslagen ålägger landstingen ett vidgat ansvar för befolkningens hälsa och att det kunskapsunderlag på vilket ett offensivt hälsoarbete ute i landet kan baseras därför blir av stor betydelse. De påvisade sambanden mellan kostvanorna och hälsan utgör enligt Landstingsförbundet en viktig del av underlaget för ställningstaganden till den förebyggande hälsovårdens organisation och innehåll. Den till jordbruksdepartementet knutna beredningen för livsmedels- och näringsfrågor har vid ett sammanträde i mars 1983 behandlat temat kost- och näringsinformation, inriktning, utformning och organisation. Mot bakgrund av livsmedelsverkets och socialstyrelsens nuvarande verksamheter på området diskuterades bl. a. behovet av förstärkt kunskapsunderbyggnad.

Förbundet framhåller vidare bl. a. att kunskapsunderlaget på kost-hälsaområdet behöver fördjupas och fortlöpande ses över, att det krävs ett samlat grepp på frågorna om kost och hälsa samt att det finns vägande skäl för att fortsätta utreda förutsättningarna och formerna för samordnade insatser på kost-hälsa-området. Förbundet ställer sig emellertid – med hänvisning till att frågorna behandlas i den ovannämnda beredningen – tveksamt till tanken på ett nytt centralt organ för kunskapsutveckling och informationsinsatser. Vikten av sektorsövergripande arbetsformer och en bred tvärvetenskaplig förankring understryks dock särskilt i fråga om den slutliga hanteringen av aktuella frågor.

*Svenska läkaresällskapet* anför att de senaste decenniernas forskning inom näringsområdet med tilltagande tydlighet har visat att kost och kostvanor är intimt förknippade med uppkomst och utveckling av några av våra stora tunga folksjukdomar såsom ateroskleros, hypertoni, övervikt, åtskilliga

cancerformer och åldersdiabetes. Vidare är enligt sällskapet kostbehandling av stor betydelse vid bl. a. sockersjuka, kronisk tarmsjukdom samt uremi. Jämfört med andra miljöfaktorer med kraftig inverkan på nämnda sjukdomar torde kostförhållandena vara de kanske lättast påverkbara. Behovet av ett auktoritativt rådgivande expertorgan är därför enligt läkarsällskapet helt uppenbart. En dylik expertgrupp skulle ha som uppgift att skaffa fram faktaunderlag för information, rådgivning och eventuella kampanjer. Den skulle också kunna bereda faktaunderlag för livsmedelspolitiska åtgärder och beslut t. ex. rörande subventionsfördelning och lagstiftning. Gruppen bör bestå av aktiva forskare och experter på näringsområdet och på fysisk aktivitet. Gruppen bör vidare med hänsyn till sjukdomsanknytningen ha medicinsk prägel. Sällskapet anför vidare bl. a. att den humana näringsforskningen måste vara representerad men att samtidigt kliniker med sjukvårdsansvar bör ingå då en stor del av näringsforskningen i landet utförs vid kliniska institutioner. Gruppen bör vidare enligt sällskapets mening vara en fri och obunden grupp, dvs. den bör inte vara underordnad ett verk. Till gruppen bör knytas en referensgrupp i vilken bör ingå lekmän, politiker, representanter för socialstyrelsen och livsmedelsverket samt mediaexperter.

Beträffande näringsforskningens ekonomiska resurser anför sällskapet att näringsforskningsinstitutionerna och näringsforskningen i dag har helt otillräckliga resurser. En radikal förbättring av situationen härvidlag är önskvärd och välmotiverad från folkhälsosynpunkt. Sällskapet tillägger att det inte nog kan poängteras att det här gäller möjligheter till såväl preventiv som terapeutisk verksamhet med potentiellt mycket stora vinster inom sjukvårdsekonomin. När det gäller finansieringsfrågan anser sällskapet vidare att för tillgodoseendet av rimliga krav på kvalitet och granskning nya medel för att göra bästa nytta bör kanaliseras via befintliga organ som universitet och forskningsråd.

Sällskapet framhåller vidare att det är ett välkänt problem i klinisk sjukvård att dietistresurserna ofta är otillräckliga för att det skall vara möjligt att använda kostråd som terapiform. Det är därför viktigt, framhåller sällskapet, att intresset för dietisternas funktion inom sjukvård och förebyggande verksamhet intensifieras. En utökning av dietistverksamheten skulle även innebära ett nytt terapeutiskt moment. Framför allt bör sjukvårdshuvudmännens intresse stimuleras att inrätta flera befattningar.

*UHÄ* har bifogat yttranden från karolinska institutet och universiteten i Uppsala, Göteborg, Umeå, Linköping och Lund som innebär tillstyrkande av förslagen samt har för egen del tillagt att det är angeläget med ökade forskningsinsatser inom livsmedels- och näringsområdet. UHÄ framhåller vidare att dessa insatser givetvis är beroende av finansieringen och erinrar om den diskussion som förts under senare år kring balansen mellan sektorsforskning och långsiktig kunskapsutbyggnad, bl. a. i proposition 1981/82:106.

*Karolinska institutet* tillstyrker inrättandet av ett nytt statligt sektorsorgan för stöd åt näringsforskning. En lämplig uppbyggnad av ett sådant kostråd skulle enligt institutet vara dels en arbetande och beslutande expertgrupp som uteslutande består av aktiva forskare och som maximalt utgörs av 5–10 personer, dels en referensgrupp bestående av lekmän, politiker, representanter för massmedia, hälsorörelsen och livsmedelsindustrin. Genom denna konstruktion skulle rådet få en stark vetenskaplig förankring men samtidigt ha kanaler ut i samhället.

*Uppsala universitet* framhåller bl. a. att inrättande av en vetenskaplig expertgrupp i kost- och näringsfrågor är en ytterst angelägen uppgift och att det för att få sakligt välgrundat underlag för olika kostrekommendationer är angeläget att expertgruppen är sammansatt av aktiva forskare inom ämnesområdet. Gruppen bör ha uppdraget att utarbeta sakunderlag för kostrekommendationer som underlag för handlingsprogram inom statliga myndigheter som socialstyrelsen, livsmedelsverket och jordbruksnämnden. Universitetet anför vidare bl. a. att en ökad satsning bör göras på utnyttjande av dietister inom såväl förebyggande som terapeutisk vård samt att det är angeläget att de ekonomiska resurserna för livsmedels- och näringsforskningen förstärks, varvid formerna för finansiering och användning av en fond för näringsforskning noga bör prövas.

*Göteborgs universitet* anför bl. a. att det, eftersom socialstyrelsen valt att avskaffa MEK-gruppen, är angeläget att ett helt fristående organ kommer i dess ställe. Ett sådant kostråd bör bestå av aktiva forskare inom de många olika områden som är av betydelse i sammanhanget. Till rådet bör olika referensgrupper knytas, i vilka representanter för myndigheter och skilda intresseorganisationer kan ingå. Det framhålls vidare att det är lämpligt att skapa en särskild näringsforskningsfond, finansierad med medel utanför de etablerade forskningsrådens ram. Universitetet anför vidare bl. a. att det är angeläget att dietistfunktionen förstärks inom såväl forskningen som sjukvården. Detta är en förutsättning för att den vetenskapligt grundade kostbehandlingen av olika sjukdomar skall kunna omsättas i praktiskt handlande inom sjukvården. Med hänsyn till kostens förebyggande roll är det också angeläget att dietister engageras i den förebyggande hälsovården.

*Umeå universitet* tillstyrker inrättandet av ett centralt kostråd och att en forskningsfond för näringsfrågor inrättas. Rådet bör enligt universitetet inte ha några formella bindningar till vare sig socialstyrelsen eller livsmedelsverket. Representanter från dessa myndigheter och från industrin bör dock beredas tillfälle att delta i verksamheten. Vad gäller finansieringen av en statlig näringsforskningsfond bör denna ske enligt samma principer som gäller för arbetarskyddsfonden. Universitetet framhåller vidare bl. a. att det är en angelägen uppgift att stärka dietisternas funktion regionalt inom och utom sjukvården.

*Linköpings universitet* anför att forskningen inom näringslärans områden under en lång tid har hämmats av brist på medel och resurser. I den hårda konkurrensen om anslag från de olika statliga forskningsråden, framhålls vidare i yttrandet, har näringsforskningen haft påtagliga svårigheter att hävda sig. Ett centralt organ med uppgift att följa och samordna utvecklingen på näringslärans område, att stimulera och stödja forskning inom området och att till allmänheten sprida en på vetenskapligt underlag baserad upplysning, information och rådgivning i kostfrågor bör därför inrättas. Ett sådant kostråd bör enligt universitetet lämpligen ges en med övriga forskningsråd jämbördig ställning. Finansieringen av ett sådant råd bör ske enligt samma principer som för arbetarskyddsfonden.

*Lunds universitet* slutligen tillstyrker inrättandet av ett centralt kostråd samt anför bl. a. att det börjar bli alltmera klart att det enda sättet att ge näringsforskningen ett stöd av den typ som behövs är att inrätta en ny forskningsfond, men att inrättandet av en forskningsfond inte får ske på bekostnad av befintliga forskningsresurser. Fonden som inrättas bör även kunna ge stöd till långsiktiga projekt av grundforskningskaraktär. Vad beträffar startandet av ett vetenskapligt råd framhåller universitetet att det är viktigt att rådet blir fristående.

**Utskottet**

I betänkandet behandlas tre motioner med anknytning till samhällets kostupplysning. Motionerna har remissbehandlats.

Utskottet konstaterar inledningsvis att intresset för kostfrågor under senare år ökat starkt bland allmänheten och att man blivit alltmera medveten om kostens betydelse för hälsan. Svenska läkaresällskapet har i sitt remissvar särskilt framhållit att kost och kostvanor är intimt förknippade med uppkomst och utveckling av några av våra vanligaste folksjukdomar såsom åderförkalkning, högt blodtryck, övervikt, olika cancerformer och åldersdiabetes samt att dietbehandling är av stor betydelse vid olika sjukdomstillstånd, bl. a. sockersjuka.

År 1958 inrättades inom dåvarande medicinalstyrelsen en särskild hälsovårdsupplysningsdelegation (HVUD). Delegationen ersattes år 1973 av socialstyrelsens nämnd för hälsoupplysning (h-nämnden). H-nämndens verksamhet upphörde 1981 i samband med socialstyrelsens omorganisation.

H-nämnden hade till uppgift att planera, leda och samordna socialstyrelsens hälsoupplysningsverksamhet samt att verka för regional och lokal verksamhet på detta område. Nämnden skulle vidare bl. a. uppmärksamt följa utvecklingen inom hälso- och sjukvården så att hälsoupplysning i första hand skulle kunna bedrivas inom de områden, som från samhällets synpunkter ansågs som de viktigaste. Hälsoupplysningen kom därvid att inriktas på bl. a. kost och motion, varvid målsättningen angavs vara att utvecklingen

mot försämrade kost- och motionsvanor skulle brytas. Till h-nämndens verksamhet på hälsoupplysningsområdet knöts vidare olika expert-, projekt- och referensgrupper, varav en var den s. k. MEK-gruppen (socialstyrelsens medicinska expertgrupp för kost och motion). Tanken var att MEK-gruppen skulle arbeta fram material som skulle utgöra underlag för aktiviteter för att förbättra kost- och motionssituationen i Sverige. Beträffande av MEK-gruppen utarbetat material kan nämnas Kost och motion (Socialstyrelsen redovisar 1971:19) och skriften Kost och motion (1975). MEK-gruppen verkade åren 1969–1981.

H-nämnden ombildades 1981 till en byrå inom socialstyrelsen (byrån för hälsoupplysning). Den statliga hälsoupplysningen utgör numera en integrerad del av socialstyrelsens myndighetsfunktion. Verksamhetens innehåll och inriktningen av informationen utformas således av verksledningen och ytterst av verksstyrelsen.

I *motion 1982/83:1310 av Maj Britt Theorin m. fl. (s)* begärs att inrättandet av ett centralt statligt organ för kostrådgivning övervägs. Motionärerna förordar ett fristående centralt kostråd med stark forskningsanknytning. Motionärerna framhåller vidare att samhället f. n. är dåligt rustat för att ge fasta råd avseende konsumtion av livsmedel och föreslår därför också att frågan om inrättandet av en ny statlig fond för medicinsk näringsforskning prövas.

I *motion 1982/83:1839 av Börje Stensson (fp)* begärs att livsmedelsverket och socialstyrelsen skall starta ett vetenskapligt råd på kost- och hälsoområdet. Rådet bör enligt motionären arbeta som den numera nedlagda MEK-gruppen gjorde.

Utskottet noterar att stor enighet tycks råda bland remissinstanserna att det – sedan MEK-gruppens verksamhet upphört – finns behov av ett statligt vetenskapligt råd på kostrådgivningens område.

Såsom framgår av socialstyrelsens och livsmedelsverkets remissvar har de båda verken kommit överens om att bilda ett nytt råd motsvarande MEK-gruppen, dock med en något annorlunda sammansättning, arbetsordning och inriktning. Representanter för verken arbetar f. n. med att planera en sådan expertgrupp. Livsmedelsverket räknar med att den nya expertgruppen skall kunna börja fungera redan under budgetåret 1983/84.

Socialstyrelsen pekar vidare i sitt remissvar på att en särskild referensgrupp, som till större delen består av tidigare MEK-ledamöter, tillsatts av styrelsen för att se över de kostrekommendationer MEK-gruppen på sin tid utgav. Rekommendationerna beräknas kunna presenteras i början av år 1984.

Livsmedelspolitiska kommittén (Jo 1983:01) skall enligt sina direktiv bl. a. uppmärksamma den roll födan har för vår hälsa. Inom utredningen har en särskild grupp tillsatts för att studera dessa frågor. Det finns enligt livsmedelsverket anledning för expertgruppen att ta upp även frågan om ett centralt organ för kostrådgivning.

Livsmedelsforskningsutredningen (Jo 1982:08) har uppdraget att utreda forskning och forskningsutbildning på livsmedelsområdet. Utredningen kommer enligt uppgift att behandla bl. a. finansieringen och prioriteringen av olika områden av livsmedelsforskningen inkl. den medicinska näringsläran. Förslag härom kommer att framläggas innevarande höst.

Av den lämnade redovisningen framgår att frågor om sambandet mellan kost och hälsa och om kostupplysning f. n. övervägs i ett flertal olika sammanhang. Att dessa frågor är föremål för stor uppmärksamhet underströks också av statsrådet Gertrud Sigurdsen i ett interpellationssvar våren 1983.

Det är mot denna bakgrund svårt att redan nu uttala sig om lämplig organisatorisk lösning när det gäller den framtida bevakningen av forskningen på området samt spridningen av information till allmänheten. Utskottet vill samtidigt framhålla att det material som utskottet inhämtat i förevarande ärende bekräftar det i båda motionerna påtalade behovet av att få till stånd en organiserad oberoende kostrådgivning, byggd på vetenskapligt kunnande och erfarenhet. Det är angeläget att denna fråga tas upp till diskussion i det pågående utredningsarbetet. Utskottet utgår emellertid från att så kommer att ske. En fråga som också bör uppmärksammas i det sammanhanget är hur kostinformationen skall förmedlas till allmänheten. I denna del behövs insatser av många olika personalkategorier. Detta måste beaktas bl. a. i utbildningssammanhang.

Utskottet anser med hänvisning till det anförda att motion 1982/83:1310 inte påkallar något initiativ från riksdagens sida.

Yrkandet i motion 1982/83:1839 om inrättande av ett vetenskapligt råd med representanter för livsmedelsverket och socialstyrelsen torde i huvudsak tillgodoses genom den expertgrupp för kostfrågor som socialstyrelsen och livsmedelsverket avser att inrätta. Motionen avstyrks därför.

I *motion 1982/83:1829 av Stina Gustavsson m. fl. (c)* efterlyses ett samhälleligt handlingsprogram för kostrådgivning och utveckling av dietisternas funktion inom och utom sjukvården.

Utskottet anser i likhet med motionärerna att det är viktigt att få ut kunskaperna om sambanden mellan kosten och olika former av sjukdomar så att de kan utnyttjas praktiskt inom hälso- och sjukvården. Dietisterna har här en viktig funktion, både i fråga om behandling av olika sjukdomstillstånd och i fråga om förebyggande vård. Som framgår av socialstyrelsens remissvar avser emellertid styrelsen att under kommande budgetår i samråd med sjukvårdshuvudmännen utarbeta allmänna råd för vägledning om kosten inom hälso- och sjukvården. Styrelsen anser det naturligt att i det sammanhanget även diskutera dietistfunktionen. Vad beträffar den mera allmänna frågan om ett samhälleligt handlingsprogram för kostrådgivning m. m. torde motionärernas önskemål i huvudsak tillgodoses genom det i det föregående

redovisade utredningsarbetet, vilket bör kunna ge underlag för senare principiella ställningstaganden.

Med det anförda avstyrker utskottet motion 1982/83:1829.

**Utskottets hemställan**

Utskottet hemställer

1. beträffande *inrättandet av ett centralt statligt organ för kosträdgivning*
   att riksdagen avslår motion 1982/83:1310.
2. beträffande *ett vetenskapligt råd*
   att riksdagen avslår motion 1982/83:1839.
3. beträffande *ett samhälleligt handlingsprogram för kosträdgivning m. m.*
   att riksdagen avslår motion 1982/83:1829.

Stockholm den 8 november 1983

På socialutskottets vägnar
INGEMAR ELIASSON

*Närvarande:* Ingemar Eliasson (fp), Göte Jonsson (m), John Johnsson (s), Rune Gustavsson (c), Kjell Nilsson (s), Blenda Littmarck (m), Stig Alftin (s), Lilly Bergander (s), Ann-Cathrine Haglund (m), Ulla Tillander (c), Maria Lagergren (s), Anita Persson (s), Ingvar Eriksson (m), Inga Lantz (vpk) och Aina Westin (s).